

MỘT SỐ VẤN ĐỀ VỀ XÂY DỰNG CHƯƠNG TRÌNH ĐÀO TẠO NGHỀ CHO NGƯỜI KHIẾM THÍNH

Trần Dũng

Viện Nghiên cứu Phát triển GDCN
Đại học Sư phạm Kỹ thuật Tp. Hồ Chí Minh

ABSTRACT

Technical and vocational education plays an important role in the development of personality and gives valuable orientations for the deaf people. It provides them with a chance to be trained to become skillful people, enabling them to contribute greatly to society.

Developing a training curriculum for the deaf people to help them get along with social life is therefore a real necessity to enable them to indentify themselves and increase their own value.

Actually however, at our special vocational training centres for the handicapped, the curricula are not really appropriate. If we approach the problem suitably in the development of the curriculum, it will provide good conditions for the deaf maximize their ability to work so as to improve their lives. In developing an efficient curriculum for their training, researches are needed to find out what factors can have a meaningful impact on them.

1. Đặt vấn đề

Giáo dục gắn liền với tính nhân bản của con người, giáo dục hướng đến tri thức, để giúp con người nhận ra chân giá trị của chính bản thân mình. Giáo dục thể hiện sự công bằng trong điều kiện tạo ra nhiều cơ hội học tập cho mọi người và khả năng thích ứng học tập của người học với các điều kiện đó. Đặc biệt, trong hệ thống giáo dục nghề nghiệp cho người khiếm thính, sự công bằng giáo dục và thích ứng học tập mang lại nhiều lợi ích cho người học, tạo ra các giá trị định hướng giúp cho người khiếm thính khẳng định vai trò của họ trong xã hội. Tính giá trị đó được thể hiện bằng khả năng lao động, tạo nên các sản phẩm do họ làm ra và đóng góp vào xã hội.

Theo thống kê hiện nay, nước ta có khoảng 6.8 triệu người khuyết tật. Người khiếm thính chiếm 13% (884 nghìn người). Số người khiếm thính trong độ tuổi lao động 60%. Số người khiếm thính không có hoặc chưa có việc làm khá lớn (40%). Trong số lao động có việc làm, có đến 42% người chưa qua đào tạo. Điều này cho thấy sự không phù hợp giữa nhu cầu cần thiết về việc làm cho người khiếm thính với năng lực đào tạo của hệ thống dạy nghề cho người khiếm thính. Hệ thống đào tạo nghề cho người khiếm thính vẫn chưa giải quyết hết vấn đề cơ bản giữa đào tạo nghề và giải quyết việc làm sau đào tạo.

Đào tạo nghề cho người khiếm thính cần phải chú ý đến các yếu tố ảnh hưởng đến quá trình đào tạo. Bao gồm thiết kế chương trình, lựa chọn mô hình đào tạo, biên soạn tài liệu, tổ chức giảng dạy và giải quyết việc làm sau đào tạo. Trong phạm vi bài viết này, nghiên cứu đề cập đến một số vấn đề ảnh hưởng đến quá trình xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính.

2. Thực trạng về xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính

Thực tế hiện nay tại các cơ sở đào tạo nghề cho người khiếm thính, các chương trình đào tạo thường là các nghề ngắn hạn. Để đánh giá thực trạng về xây dựng chương trình đào tạo nghề của người khiếm thính, trên cơ sở tuân thủ một số nguyên tắc nhất định về xây dựng chương trình đào tạo và phân tích các đặc điểm tâm lý nhận thức trong học nghề của người khiếm thính, người nghiên cứu đề xuất bộ tiêu chí đánh giá phù hợp với điều kiện thực tế của các chương trình đào tạo hiện có tại các cơ sở đào tạo nghề người khuyết tật, để làm cơ sở thiết kế chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính.

Nghiên cứu thực hiện khảo sát tại 36 cơ sở dạy nghề, doanh nghiệp trong nước, có người khiếm thính tham gia học nghề. Mẫu khảo sát 134 người. Trong đó 76 người đang làm quản lý, 58 giáo viên tham gia xây dựng chương trình đào tạo cho nhà trường.

Từ kết quả nhận được, nghiên cứu đưa ra nhận xét đánh giá chung về chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính như sau:

- Chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính thiếu tính phù hợp, thể hiện ở sự không đồng nhất về cả hình thức trình bày và nội dung đào tạo. Phần lớn nội dung các chương trình đào tạo do đề xuất theo kinh nghiệm của giáo viên. Các giáo viên tự biên soạn chương trình để giảng dạy.
- Cấu trúc chương trình đào tạo không linh hoạt, người học phải học hết toàn bộ nội dung đào tạo mà ít có quyền chọn lựa theo nhu cầu và điều kiện học tập.
- Mục tiêu chương trình chưa cụ thể, các từ ngữ chung chung, đề cập đến giáo viên nhiều hơn là xác định năng lực cho người học. Nội dung đào tạo ít quan tâm đến năng lực hành nghề và các điều kiện về việc làm nên thiếu sự thống nhất giữa đào tạo với khả năng hành nghề của người học.
- Nội dung chương trình đào tạo thiếu sự phù hợp với thực tế sản xuất, nên hiệu quả đào tạo nghề và khả năng việc làm thấp.
- Chương trình đào tạo thiếu tài liệu hướng dẫn. Các tài liệu dạy học hiện có thiết kế chưa phù hợp với đặc điểm tâm lý học nghề cho người khiếm thính. Dạy học chủ yếu theo phương thức kèm cặp và hướng dẫn trực tiếp theo kinh nghiệm của giáo viên, thông qua giao tiếp bằng ngôn ngữ dấu hiệu, người học không có khả năng tự học.

Từ kết quả đánh giá trên nghiên cứu nhận thấy rằng, cần xác định một số vấn đề ảnh hưởng đến quá trình xây dựng chương trình đào tạo nghề, nhằm thiết kế các chương trình đào tạo phù hợp, mang lại hiệu quả đào tạo và học nghề, tạo thêm nhiều cơ hội việc làm cho người khiếm thính.

Chính vì vậy, cần có mô hình xây dựng chương trình đào tạo phù hợp với đặc điểm học nghề và mang lại hiệu quả làm việc của người khiếm thính, đồng thời phù hợp với năng lực dạy nghề của các cơ sở đào tạo nghề người khiếm thính nói riêng, người khuyết tật nói chung.

3. Các yếu tố ảnh hưởng đến thiết kế chương trình đào tạo

3.1. Cơ sở lý luận

Đối với người khiếm thính, quá trình học tập dựa theo đặc điểm của người học. Theo đó, việc thiết kế chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính phải mang tính thích ứng và phù hợp, thể hiện qua sự đáp ứng các điều kiện học tập thuận lợi nhất cho người học, khả năng học nghề của người khiếm thính và hiệu quả giải quyết việc làm cho học sau đào tạo.

Một trong các mục đích cuối cùng của giáo dục là phát triển con người toàn diện. Ở góc độ đó, chương trình đào tạo phải hướng tới ba mục tiêu chính về tri thức, kỹ năng, tình cảm – giá trị. Bên cạnh những yêu cầu về kiến thức và khả năng làm việc, chương trình đào tạo hướng đến những chân giá trị và thái độ cư xử của người khiếm thính khi họ hòa nhập trong cuộc sống.

Trên cơ sở đó, khi xây dựng cơ sở lý luận để xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính, nên xác định rõ cách tiếp cận đào tạo phù hợp. Đối với người khiếm thính, xây dựng chương trình đào tạo nghề theo năng lực thực hiện, theo hướng tiếp cận mục tiêu và dựa trên phân tích đặc điểm của người học là phù hợp hơn cả. Sản phẩm đào tạo sẽ nói lên ý nghĩa giá trị của chương trình, đồng thời chương trình đào tạo phải tạo ra được các giá trị đúng đắn nhằm mang lại những lợi ích thiết thực cung cấp cho người học. Những lợi ích đó là các giá trị về lao động, khả năng làm việc của người khiếm thính và những sản phẩm họ làm ra được đóng góp vào trong xã hội.

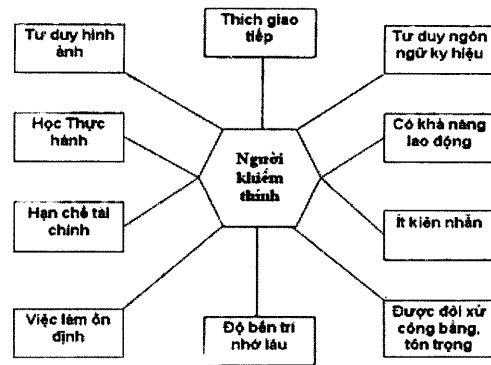
3.2. Phân tích đặc điểm người học

Xây dựng chương trình đào tạo cho người khiếm thính, phải đi sâu vào nghiên cứu về các đặc điểm của người học. Việc xác định các năng lực thực hiện phải phù hợp với các đặc điểm về tâm lý nhận thức, động cơ, nhu cầu của người học.

Khi phân tích đặc điểm của người khiếm thính, nghiên cứu đã tập trung vào một số nội dung sau:

- Đặc điểm giao tiếp.
- Khả năng nhận thức.
- Nhận thức của người khiếm thính về khuyết tật.
- Nhận thức của xã hội về người khiếm thính.
- Người khiếm thính sống hòa nhập với cộng đồng.
- Cấu trúc học tập của người khiếm thính.

Theo David McClelland (1987) và Goleman Daniel (1994), ngôn ngữ được cảm nhận bằng tất cả các giác quan của cơ thể. Khi không nghe thấy được, người khiếm thính vận dụng thị giác tối đa để lấy thông tin. Người khiếm thính giao tiếp bằng ngôn ngữ ký hiệu và điều bộ cơ thể. Sự giao tiếp truyền thông ký hiệu theo các nguyên tắc và tổ chức kinh nghiệm hình thành nên phong cách diễn đạt riêng ở mỗi người khiếm thính.

Hình. Mô hình đặc điểm học nghề người khiếm thính

Phân tích đặc điểm học nghề của người học là hướng tiếp cận phù hợp với hình thức xây dựng chương trình đào tạo nghề ngắn hạn. Phân tích đặc điểm học nghề của người học giúp cho việc xác định mục tiêu xây dựng chương trình, thiết kế phương tiện, thiết kế tài liệu dạy học và lựa chọn phương pháp giảng dạy, đánh giá chương trình theo năng lực của người học. Phân tích đặc điểm học nghề của người học nhằm xây dựng chương trình đào tạo phù hợp với dạy học dựa theo năng lực thực hiện, phù hợp với phương thức dạy học theo cá nhân hóa. Cách tiếp cận này chỉ rõ mục tiêu dạy học phải được xác định cụ thể, đáp ứng được nhu cầu và lợi ích học tập của người học. Phân tích đặc điểm người học làm cơ sở nền tảng để xây dựng chương trình và thiết kế phương tiện dạy học cho người khiếm thính.

3.3. Quy trình xây dựng chương trình

Khi xem xét một chương trình đào tạo, thường được đặt vào mối quan hệ chung trong hệ thống đào tạo nghề. Trên cơ sở mô hình hệ thống đào tạo nghề, có nhiều mô hình phát triển hệ thống thiết kế làm nền tảng xây dựng chương trình đào tạo. Như mô hình phát triển hệ thống thiết kế (ISD) của Alexandria, Va (1975), mô hình hệ thống công nghệ đào tạo (TTS), của Richard Swanson (1978), mô hình Phát triển Chương trình đào tạo của John Collum (1995)... Xét về bản chất cấu trúc thì các mô hình phát triển chương trình đào tạo bao gồm các giai đoạn: Phân tích, xác định mục tiêu, ứng dụng, phát triển và đánh giá.

Tuy nhiên, trong xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính, một số nguyên tắc theo trong cấu trúc hệ thống mô hình này thiếu phù hợp. Chẳng hạn việc xác định số lượng và độ lớn các công việc để cấu trúc chương trình không mang tính dự báo như xây dựng chương trình theo môn học, mà phải được xác định bởi chính người sử dụng lao động.

Cho nên, khi xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính, việc tuân thủ các nguyên tắc và những quan điểm tiếp cận phải được xuyên suốt trong suốt quá trình thực hiện. Cần quy định chặt chẽ quy trình thực hiện để đảm bảo các yếu tố được cập nhật thường xuyên. Quy trình xây dựng chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính có thể bao gồm các giai đoạn như sau:

Bảng. Quy trình xây dựng chương trình đào tạo

Quy trình thực hiện	Người thực hiện
1. Khảo sát thực trạng nghề	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia phân tích nghề ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình
2. Xác định mục tiêu đào tạo	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình ▪ Chuyên gia sử dụng và quản lý lao động
3. Phân tích nghề	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia phân tích nghề
4. Khảo sát nhu cầu năng lực đào tạo	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình ▪ Chuyên gia sử dụng lao động
5. Phân tích đặc điểm người học	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình
6. Thiết kế chương trình đào tạo	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình ▪ Chuyên gia phương pháp sư phạm ▪ Chuyên gia chuyên ngành
7. Thiết kế phương tiện dạy học	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia phương pháp sư phạm ▪ Chuyên gia chuyên ngành
8. Đánh giá	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chuyên gia chuyên ngành ▪ Chuyên gia thiết kế chương trình ▪ Giáo viên ▪ Chuyên gia sử dụng lao động. ▪ Quản lý chính sách.

3.4. Thiết kế phương tiện dạy học

Trong lớp học giáo viên có khả năng sử dụng tốt tất cả các loại hình ngôn ngữ giao tiếp của người khiếm thính, tuy nhiên các ngôn ngữ giao tiếp không gọi nhớ lâu. Đặc biệt trong đào tạo nghề, các thao tác thực hiện cần sự chuẩn xác và thực hiện đúng quy trình. Trong khi đó người khiếm thính chỉ nhận thức thông qua kênh giác quan thị giác, giáo viên sử dụng chủ yếu ngôn ngữ ký hiệu để giao tiếp và truyền đạt kiến thức đến với người học, nên gặp rất nhiều khó khăn trong quá trình đào tạo rèn luyện kỹ năng nghề. Ở nước ta hiện nay mới xây dựng được 634 đơn vị từ câu ký hiệu cho người khiếm thính. Các ngôn ngữ ký hiệu này có nhiều từ trùng lặp, nhiều ký tự lặp ghép theo dạng đánh vần của người bình thường. Mặc dù ngôn ngữ ký hiệu là ngôn ngữ mẹ đẻ của người khiếm thính, nhưng gây nhiều khó khăn trong giao truyền đạt dạy nghề. Do đó, thiết kế chương trình đào tạo cho người khiếm thính nên thiết kế kèm theo bộ phương tiện dạy học.

Các kết luận nghiên cứu khoa học về đặc điểm tâm lý nhận thức của người khiếm thính cùng với kết quả khảo sát nhận được, có thể đưa ra một vài nhận xét về đặc điểm học tập của người khiếm thính như sau:

- Người khiếm thính nhận thức và tư duy thông qua thị giác. Những kinh nghiệm thu nhận được trong cuộc sống chỉ đến với người khiếm thính bằng quan sát, nên khi thiết kế phương tiện dạy học cho người khiếm thính chủ yếu sử dụng các kênh thông tin trực quan.
- Do nhận thức được thực hiện qua kênh thị giác nên khả năng tư duy bị hạn chế khi tập trung cùng một lúc nhiều chuỗi sự kiện liên tục hoặc các sự kiện có mức độ phức tạp cao.
- Độ bền chú ý và khả năng kiên nhẫn của người khiếm thính không cao, nên các kỹ năng học tập có độ dài vừa phải, các thao tác liên tục nhau và đảm bảo thực hiện được.
- Quan tâm nhiều đến năng lực hành nghề và thích học tập theo hình thức kèm cặp, cầm tay chỉ việc nên cần sự chính xác cao trong thao tác thực hành.

Từ các kết luận về đặc điểm học tập, nghiên cứu đưa ra định hướng về thiết kế phương tiện dạy học nghề như sau:

- Tài liệu dạy học nên ưu tiên trình bày bằng hình ảnh, phim hoặc mô phỏng để giúp dễ quan sát, trực quan.
- Tài liệu học tập chú trọng đến hạn chế sử dụng chữ viết, các trang hình ảnh chỉ chú thích khi cần thiết và thật ngắn gọn.
- Ngôn ngữ ký hiệu thường chỉ dùng để giao tiếp, nên hạn chế sử dụng trình bày trong tài liệu học tập.
- Hình ảnh trình bày nên gần gũi với tự nhiên, tươi sáng và phản ánh cụ thể nội dung của mỗi ý riêng biệt.
- Quy trình thao tác diễn đạt nội dung sắp xếp theo trật tự cố định, rõ ràng.
- Mô tả các hình ảnh phải cụ thể, mỗi hình ảnh chỉ nên mô tả một thao tác.
- Phần ôn tập chú trọng đến quy trình thao tác thực hiện kỹ năng và mô tả rõ ràng.

3.5. Giải quyết việc làm sau đào tạo

Một chương trình đào tạo nghề phải được đánh giá từ khâu đầu tiên thiết kế cho đến khi người học làm việc ổn định trong các doanh nghiệp. Thực tế cho thấy các nhà tuyển dụng quan tâm đến năng lực hành nghề của người lao động, họ tuyển dụng lao động để bố trí vào làm việc ở các vị trí sản xuất và làm ra sản phẩm theo đúng tiêu chuẩn yêu cầu. Cho nên vấn đề không chỉ ở nội dung chương trình cần đào tạo mà chính là sự phù hợp giá trị của chương trình. Chương trình đào tạo phải gắn liền với thực tiễn, nội dung chương trình đào tạo đáp ứng được yêu cầu sản xuất, đồng thời thể hiện giá trị của nghề khi người lao động có nhiều cơ hội đến với việc làm và tạo thu nhập ổn định.

Với người khiếm thính động cơ học nghề của họ chính là việc làm để ổn định cuộc sống. Đào tạo nghề cho người khiếm thính phải chỉ rõ địa chỉ và điều kiện nơi làm việc sau khi học nghề. Nhà trường phải chuẩn bị các thông tin việc làm cần thiết cho người học để sau khi tốt nghiệp họ có việc làm ngay. Nếu để người khiếm thính tự đi xin việc, họ gặp nhiều khó khăn. Chính các giáo viên trực tiếp dạy nghề cho người khiếm thính là người tham gia giới thiệu việc làm hiệu quả. Giáo viên đóng vai trò quan trọng trong việc hình thành năng lực hành nghề của người học. Giáo viên xác định rõ người khiếm thính có trình độ năng lực ở mức độ nào để đáp ứng nhu cầu tuyển dụng, để khi bố trí công việc, họ có thể làm việc ngay mà không cần phải đào tạo lại.

3.6. Chính sách

Vấn đề chính sách đặc biệt có ý nghĩa đối với các cơ sở đào tạo nghề cho người khuyết tật. Việc hoạch định chính sách thường gắn liền với các chương trình phát triển nghề nghiệp và việc làm cho người khuyết tật. Mỗi một nghề đưa ra đào tạo cho người khiếm thính có liên quan đến nhiều thành phần chức năng trong xã hội. Bên cạnh phát triển nội dung chương trình phù hợp với năng lực học tập và làm việc của người khiếm thính, hỗ trợ kinh phí đào tạo, các chính sách còn định hướng đến việc hỗ trợ và đảm bảo việc làm, ổn định cuộc sống cho họ. Nên trong phát triển chương trình cho người khiếm thính, phải tính đến việc lựa chọn các điều kiện thuận lợi do chính sách mang lại nhằm đảm bảo sự thống nhất trong đào tạo và giải quyết việc làm cho người khiếm thính.

4. Kết luận

Người khiếm thính có đặc điểm tâm lý nhận thức về học nghề khác với người bình thường. Những định kiến của xã hội tạo nên rào cản và hạn chế khả năng làm việc và hòa nhập cuộc sống với cộng đồng. Chính trong môi trường sống này, lao động mới làm nên bản chất và khẳng định giá trị người khiếm thính. Cho nên chương trình đào tạo nghề cho người khiếm thính phải thể hiện được vai trò giáo dục đặc biệt vừa mang tính nhân văn, vừa tạo nên sự thích ứng cho người học. Chương trình đào tạo nghề phải thực sự mang lại lợi ích cho người khiếm thính, phải cung cấp cho họ điều kiện tốt nhất để họ học nghề và cơ hội về việc làm. Và trong môi trường đào tạo, mỗi chương trình có định hướng phát triển nâng cao để hoàn thiện vai trò học tập và làm việc cho người khiếm thính, vì mục đích cuối cùng của giáo dục nghề nghiệp là xóa bỏ định kiến của xã hội, giúp người khiếm thính làm chủ bản thân mình và dần nâng cao vị thế của họ trong môi trường sống hòa nhập với cộng đồng.

Tài liệu tham khảo:

1. *Báo cáo hội nghị toàn quốc về việc làm cho người khuyết tật*. Bộ Lao Động Thương Binh- Xã Hội Hà Nội. 2007.
2. *Hiểu và đáp ứng nhu cầu giáo dục đặc biệt trong lớp hòa nhập*. Tổ chức giáo dục-khoa học và văn hóa 3. Liên hợp quốc. Nhà xuất bản chính trị quốc gia. Hà Nội. 2002
3. *Những đặc điểm của người khuyết tật*. Viện chiến lược và chương trình Giáo dục và tổ chức VNAH — Dự án việc làm cho người tàn tật. 2004
4. Curtis R.Finch, John R.Crunkilton. *Curriculum Development in Vocational and Technical Education*. Allyn and Bacon, Inc. 1988.
5. Daniel Goleman. *Working with emotional intelligence*. Weekly Publisher. US. 1994.
6. Oliver Sacks. *A Journey Into the World of the Deaf*. 1989
7. Douglas, J.M. O'Flaher, C.A. Snow, P.C. *Measuring of communicating ability: The development and evaluation in the La Trobe communication questionnaire*. Aphasiology. 2000.
8. William E.Blank, *Handbook for Developing Competency-Based Training Program*. 1982.